

Нотаріуси як спеціально

визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу

Світлана Нечипорук

кандидат юридичних наук, заступник начальника управління — начальник відділу фінансового моніторингу осіб, які надають юридичні послуги Управління нотаріату та фінансового моніторингу юридичних послуг Департаменту нотаріату, банкрутства та функціонування центрального засвідчувального органу Міністерства юстиції України

У статті розкриваються зміст та особливості проведення внутрішнього фінансового моніторингу. Досліджено основні нормативно-правові акти, що регулюють сферу запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Надаються пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання здійснення внутрішнього фінансового моніторингу.

Ключові слова: легалізація (відмивання) доходів, внутрішній фінансовий моніторинг, спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу, вивчення фінансової діяльності, вивчення фінансового стану.

В статье раскрываются содержание и особенности проведения внутреннего финансового мониторинга. Исследованы основные нормативно-правовые акты, регулирующие сферу предотвращения и противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, или финансирования терроризма. Предоставляются предложения по совершенствованию правового регулирования осуществления внутреннего финансового мониторинга.

Ключевые слова: легализация (отмывание) доходов, внутренний финансовый мониторинг, специально определенные субъекты первичного финансового мониторинга, изучение финансовой деятельности, изучение финансового состояния.

The article reveals the content and peculiarities of fulfilling internal financial monitoring. The principal standard regulations governing the sphere of prevention and combating legalization (laundering) of proceeds obtained in criminal way, or terrorism financing are examined. The proposals concerning improvement of the legal regulation of fulfillment of internal financial monitoring are given.

Keywords: legalization (laundering) of income, internal financial monitoring, specifically defined entities of primary financial monitoring, study of financial activity, study of financial status.

Міжнародний досвід боротьби з відмиванням доходів, отриманих від злочинної діяльності, свідчить, що правовою основою протистояння легалізації таких коштів, особливо за умов глобалізації, є не тільки міжнародні правові документи, але й досконале національне законодавство.

Міжнародні документи відносять певні дії до дій щодо легалізації незаконно отриманих доходів, у тому числі такі, як:

- зміну правового режиму або передачу майна, придбаного в результаті злочинної діяльності чи участі в злочинній діяльності, з метою приховування, перекручення факту незаконного походження цього майна;

- приховування або перекручення дійсного правового режиму, джерела

походження, місцезнаходження майна, його незаконне розміщення, переміщення, а також приховування або перекручення прав на майно, свідомо придбаного в результаті злочинної діяльності або участі в злочинній діяльності;

- придбання чи збереження, використання майна, що на час його одержання було свідомо придбане в результаті злочинної діяльності чи участі в злочинній діяльності.

Як бачимо, здійснення таких дій є нетрадиційними способами з відмивання доходів. А для їх проведення необхідне використання повноважень певних установ та професій, які раніше не були задіяні в складній системі відмивання брудних доходів.

З урахуванням міжнародного досвіду до законодавчих актів України внесено відповідні зміни та істотно розширено коло осіб, яких віднесено до суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Так, з прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 18.05.2010 р. № 2258–17 (далі — Закон) на нотаріусів покладено нову функцію, здавалося б, не властиву їх діяльності, а саме: здійснення фінансового моніторингу та відповідно віднесе-но їх до спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Зауважимо, що Закон відносить нотаріусів не просто до суб'єктів первинного фінансового моніторингу, а і до спеціально визначених (ст. 5 Закону). Очевидно і забезпечення такої функції, як проведення фінансового моніторингу, а відповідно і виконання обов'язків у спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу відрізняються від забезпечення функції та виконання обов'язків суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Стаття 1 Закону розкриває суть поняття фінансового моніторингу як сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [1].

Як бачимо, є первинний та державний фінансовий моніторинг.

У свою чергу, державний фінансовий моніторинг — це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу в сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

А первинний фінансовий моніторинг становить сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, на виконання вимог Закону та включають проведення обов'язкового фінансового моніторингу і внутрішнього фінансового моніторингу.

Який же первинний фінансовий моніторинг, як спеціально визначені суб'єкти проводять нотаріуси?

Стаття 6 Закону визначає загальний перелік завдань, обов'язків та прав суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Однак цією самою статтею передбачено, що на спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу не поширюються певні обов'язки, у тому числі:

- щодо виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу відповідно до ст. 15 Закону;

- повідомлення Держфінмоніторингу про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу,

— протягом трьох робочих днів з дня їх реєстрації або спроби їх проведення.

Таким чином, ми з'ясували, що Закон покладає на нотаріуса як спеціально визначеного суб'єкта первинного фінансового моніторингу обов'язок проведення внутрішнього фінансового моніторингу, а також встановили, що обсяг обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу в нотаріуса менший порівняно з іншими суб'єктами.

Тепер з'ясуємо порядок настання певних обов'язків у нотаріуса.

Пунктом першим частини другої статті 6 Закону передбачено обов'язок суб'єкта первинного фінансового моніторингу стати на облік у Держфінмоніторингу в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [1].

Порядком взяття на облік суб'єктів первинного фінансового моніторингу, реєстрації ними фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу і подання Державній службі фінансового моніторингу інформації про зазначені та інші фінансові операції, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.2010 р. № 747 (далі — Порядок), передбачено механізм взяття на облік нотаріусів.

Згідно з абзацом п'ятим пункту 6 Порядку визначено, що нотаріуси як спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу, подають Держфінмоніторингу інформацію, необхідну для взяття їх на облік не пізніше, ніж протягом трьох робочих днів з дати встановлення ділових відносин з клієнтом, який має намір вчинити один з правочинів, визначених ч. 1 ст. 8 Закону [2].

Як бачимо, тільки за умови встановлення ділових відносин з клієнтом

і тільки для посвідчення певних правочинів нотаріус подає необхідну інформацію для взяття його на облік як суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Такими правочинами є:

- купівля-продаж нерухомості;
- управління активами клієнта;
- управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах;
- залучення коштів для створення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності та управління ними;
- утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності чи управління ними, а також купівля-продаж юридичних осіб.

Діловими відносинами відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 1 Закону є відносини між клієнтом та нотаріусом, що виникли на підставі договору про надання фінансових або інших послуг.

Згідно із статтею 205 Цивільного кодексу України правочин може вчинятися усно або в письмовій формі. Ураховуючи вищевикладене, ділові відносини вважаються встановленими з моменту укладання договору про надання відповідних послуг як у письмовій формі, так і в усній формі, у випадках, коли законодавством для укладання таких договорів письмова форма не обов'язкова.

Ураховуючи специфіку діяльності нотаріуса — встановлення ділових відносин з клієнтом є первинною складовою вчинення нотаріальної дії.

Відповідно до пункту 7 Порядку інформація, необхідна для взяття суб'єкта на облік, подається на паперових носіях за формою, установлену Держфінмониторингом.

З метою забезпечення виконання зазначеного Порядку Держфінмониторингом прийнято наказ від 26.08.2010 р. №148 «Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніто-

рингу, та Інструкції щодо їх заповнення», який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06.10.2010 р. за № 891/18186.

Наказом затверджено форму №1-ФМ «Форма обліку СПФМ (відокремленого підрозділу)». Нотаріуси заповнюють форму, передбачену для спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які провадять свою діяльність одноосібно.

Законом визначено, що внутрішній фінансовий моніторинг — це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу з:

- виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу відповідно до ст. 16 Закону;
- застосування підходу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму;
- ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників;
- подання інформації Спеціально уповноваженому органу про операції, що мають високий ступінь ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму;

– а також з додаткової інформації про фінансові операції та їх учасників, що стали об'єктом фінансового моніторингу з боку Спеціально уповноваженого органу.

Стаття 16 Закону містить ознаки та свідчить про інші ризики для визначення певних фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу.

Виникає перше запитання з приводу того, що ж таке фінансова операція для нотаріуса. Закон дає нам відповідь на це запитання таким чином,

що фінансова операція — це будь-які дії щодо активів, здійснені за допомогою суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Що таке активи, ми розуміємо, дії нотаріуса щодо активів клієнта для нас теж зрозумілі, а те, що нотаріус за певних умов є суб'єктом первинного фінансового моніторингу, знову ж таки визначено Законом.

Так, статтею 8 Закону передбачено, що виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу забезпечується нотаріусами, якщо вони беруть участь у підготовці і здійсненні правочину щодо:

- купівлі-продажу нерухомості;
- управління активами клієнта;
- управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах;
- залучення коштів для утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності та управління ними;
- утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності чи управління ними, а також купівлі-продажу юридичних осіб.

Пункт другий частини другої статті 6 Закону зобов'язує нотаріуса як суб'єкта первинного фінансового моніторингу здійснювати ідентифікацію та вивчення клієнта у випадках, установлених законом.

Частина третя статті 9 Закону визначає такі випадки проведення ідентифікації та вивчення фінансової діяльності клієнта:

- встановлення ділових відносин з клієнтами;
- виникнення підозри в тому, що фінансова операція може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму;
- проведення фінансової операції, що підлягає фінансовому моніторингу;
- проведення фінансової операції без встановлення ділових відносин з клі-

єнтами на суму, що дорівнює чи перевищує 150 000 гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 150 000 гривень.

Щодо нотаріусів, то, зважаючи, що Закон визначив їх спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу і надав право виконувати певні обов'язки за певних умов, то і здійснення ідентифікації та вивчення фінансової діяльності проходить тільки в одному випадку — це при встановленні ділових відносин з клієнтами.

Що ж таке ідентифікація клієнта? Це перш за все встановлення відомостей та інформації, що характеризує клієнта як учасника фінансової операції.

Ураховуючи вимоги Закону, нотаріус зобов'язаний здійснювати ідентифікацію з урахуванням положень нормативно-правового акта Міністерства юстиції України як органу, що забезпечує регулювання та нагляд. Пунктом 4.7 Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 29.09.2010 р. № 2339/5, передбачено, що ідентифікацію клієнта нотаріус має здійснювати з урахуванням критеріїв ризику, встановлених Держфінмоніторингом [3].

Однак здійснення ідентифікації — це не тільки обов'язок, а й захід з виявлення фінансової операції, що підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу. Адже, здійснивши ідентифікацію та оцінивши всі можливі критерії ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, нотаріус виявляє, чи є певна фінансова операція такою, що підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу [4].

У статті 6 Закону читаємо таке формулювання: «здійснювати ідентифікацію та вивчення клієнта». Стаття 9 Закону має назву «Ідентифікація клієнтів, які проводять фінансові операції, та вивчення їх фінансової діяльності». За текстом цієї самої статті звучить те саме формулювання щодо вивчення змісту діяльності та фінансового стану.

Виникає запитання, яким чином нотаріус як спеціально визначений суб'єкт первинного фінансового моніторингу може вивчити фінансову діяльність клієнта? Також виникає запитання, яка фінансова діяльність є у фізичних осіб, які не є підприємцями?

Здійснивши аналіз певних норм нормативно-правових актів, приходимо до висновку, що фінансова діяльність — це діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позичкового капіталу підприємства. Тобто у вузькому розумінні основний зміст фінансової діяльності полягає у фінансуванні підприємства. Сама ж фінансова діяльність підприємства базується на підприємницькій діяльності та опосередковує її [5]. Підприємства незалежно від організаційно-правової форми своєї діяльності та форми власності функціонують як юридичні особи — суб'єкти цивільно-правових відносин, у тому числі фінансових. Згідно з Цивільним кодексом України юридичними особами визнаються організації, які володіють відокремленим майном і можуть від свого імені набувати майнових прав та особистих немайнових прав і мати обов'язки, бути позивачами й відповідачами в суді та господарському суді.

У чинному законодавстві закріплені положення, що фіксують наявність у підприємств певних організаційно-правових атрибутів, які їм властиві як господарюючим суб'єктам — юридичним особам: самостійний баланс,

що визначає джерела і розміщення фінансових ресурсів підприємства, поточний та інші рахунки в банківських установах, печатка зі своїм найменуванням. Як бачимо, всі вони пов'язані саме з фінансовою діяльністю підприємств.

Нотаріус як спеціально визначений суб'єкт первинного фінансового моніторингу, здійснюючи ідентифікацію клієнта, отримує відповідні документи, що підтверджують:

- повне найменування, місцезнаходження юридичної особи;
- відомості про органи управління та їх склад;
- дані, що ідентифікують осіб, які мають право розпоряджатися рахунками і майном;
- відомості про власників істотної участі в юридичній особі;
- відомості про контролерів юридичної особи;
- ідентифікаційний код згідно з Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України;
- реквізити банку, в якому відкрито рахунок, і номер банківського рахунка. Однак виникає логічне запитання, що може бути підтвердженням фінансової діяльності підприємства. Мабуть, це може бути самостійний баланс, який визначає джерела і розміщення фінансових ресурсів підприємства.

Що може бути підтвердженням фінансової діяльності фізичної особи-підприємця, якщо власний капітал підприємця формується виключно за рахунок його приватного майна?

Крім вивчення фінансової діяльності, при здійсненні ідентифікації клієнта, як було раніше сказано і як визначено ч. 8 ст. 9 Закону, правом нотаріуса є витребування інформації щодо фінансового стану клієнта.

Що можна віднести до інформації, яка підтверджує фінансовий стан клієнта?

Клієнтом може бути як фізична особа, так і юридична особа. Мабуть, і відповідна інформація має бути різною. Можливо, це інформація про період діяльності та обсяг ділової активності, регулярності здійснення операцій, їх природи та розмірів.

Однак нотаріуси є спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу, головний їх обов'язок — посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення і передбачені Законом України «Про нотаріат» з метою надання їм юридичної вірогідності. Нотаріуси не володіють будь-якими навичками

та знаннями щодо бухгалтерського обліку та аудита, щоб на достатньому рівні вивчити фінансову діяльність та фінансовий стан клієнта.

Тому, на нашу думку, для ефективного виконання нотаріусами повноважень спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу доцільно було б на законодавчому рівні врегулювати питання надання відповідними органами відповідних документів, що підтверджували б наявність достатньої фінансової діяльності клієнта, а також підтверджували фінансовий стан клієнта незалежно, чи є це фізична чи юридична особа.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 18.05.2010 р. № 2258-17 // *Голос України* від 22.05.2010. – № 93.
2. Порядок взяття на облік суб'єктів первинного фінансового моніторингу, реєстрації ними фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу і подання Державній службі фінансового моніторингу інформації про зазначені та інші фінансові операції, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму: постанова Кабінету Міністрів України від 25.08.2010 р. № 747// *Офіційний вісник України*. – 2010. – № 65. – Ст. 2261.
3. Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України: наказ Міністерства юстиції України від 29.09.2010 р. № 2339/5 // *Офіційний вісник України*. – 2010. – № 74. – Ст. 2652.
4. *Чижмарь К. І., Гаєвський І. М.* Актуальні питання фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України. Методичні рекомендації. Офіційне видання. – К. : ПрАТ «Видавництво «Київська правда», 2010. – Ст. 12.
5. *Лютый І. О.* Нові тенденції розвитку фінансової системи держави // *Фінанси України*. – 2004. – №5.